

Piotr Oliński

Marian Biskup (1922-2012), historyk Torunia

Rocznik Toruński 39, 7-14

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marian Biskup (1922–2012), historyk Torunia

*Piotr Oliński
Instytut Historii i Archiwistyki
UMK Toruń*

W dniu 16 kwietnia 2012 r. w wieku 89 lat zmarł profesor Marian Biskup, jeden z najwybitniejszych historyków okresu powojennego. Obok wielu innych zasług wpisał się również w poczet najwybitniejszych historyków Torunia. W tym mieście przeżył prawie 67 lat.

Nie był rodowitym torunianinem. Urodził się 19 grudnia 1922 r. jako syn Mieczysława i Zofii, z domu Sobeckiej. Był najmłodszym z czterech synów tego małżeństwa. Szkołę powszechną ukończył w 1935 r. w Inowrocławiu. Do 1939 r. uczęszczał do Gimnazjum Ogólnokształcącego im. J. Kasprowicza, gdzie zdał tzw. małą maturę. Dalszą edukację przerwały wydarzenia wojenne. W czasie wojny był uczniem piekarskim, a od 1941 r. dzięki znajomości języka niemieckiego został biuralistą w spółdzielni rolniczo-handlowej. Jeszcze w czasie trwającej wojny, w początkach marca 1945 r., podjął naukę w dwuklasowym liceum humanistycznym w Inowrocławiu. Jesienią 1945 r. przeniósł się do tamtejszego III Państwowego Liceum i Gimnazjum dla Dorosłych. Drugą klasę – maturalną – ukończył w dniu 15 lutego 1946 r. Jednak już jesienią 1945 r. zapisał się na Uniwersytet Mikołaja Kopernika jako wolny słuchacz. Jak sam wspominał, było to możliwe dzięki przychylności prof. Karola Górskiego. Od tego momentu zaczął się stały związek profesora Biskupa z Toruniem. Studiował historię na Wydziale Humanistycznym. Należał do pokolenia, które mając poczucie straty kilku lat życia z powodu wojny, dokładało

Prof. Marian Biskup (1922–2012)

wszelkich starań, aby ten czas nadrobić. Marian Biskup trafił na seminarium średniowieczne do prof. Karola Górskiego. Zaczął się specjalizować w historii ziem pomorskich. W dniu 15 czerwca 1949 r. na podstawie pracy „Jan Cegenberg współtwórca Związku Pruskiego” uzyskał tytuł magistra filozofii. Był to jedyny rok studentów, który przeszedł przez studia na podstawie programu w pełni przedwojennego. Już 18 października 1950 r. Marian Biskup obronił doktorat nauk humanistycznych na podstawie pracy „Stosunek Kazimierza Jagiellończyka do Gdańska w dobie wojny trzynastoletniej (1440–1466)”. Tak szybka obrona doktoratu była wynikiem z jednej strony niezmiernej pracowitości i dojrzałości badawczej, z drugiej zaś wynikała z obaw przed zmianą przepisów dotyczących nadawania stopni naukowych w okresie rozwijającego się stalinizmu. Z okresu studiów bardzo ciepło wspominał, jak mówił „nieocenioną”, Książnicę Miejską, która

pozwalała na badania historyczne w pierwszych latach powojennych. W związku z gromadzeniem księgozbiorów brał udział w wyprawach po książki przywożone z różnych miejsc, dzięki czemu na UMK szybko powstało kilka dobrze zaopatrzonych bibliotek z Biblioteką Uniwersytecką na czele.

Już od 1947 r. pracował jako nauczyciel przedmiotów ogólnokształcących w Państwowym Liceum Ogrodniczym w Toruniu. Według własnych wspomnień pracę taką miał podjąć w 1949 r. Nauczycielem szkolnym pozostawał do 1951 r. Już rok wcześniej został doktorem, co jak wspominał, „wzbudziło w tej szkole małą sensację”. Od 1951 r. zatrudnił się w Oddziale Toruńskim Instytutu Zachodniego, gdzie specjalizował się w dziedzinie geografii historycznej ziem pomorskich, a od 1952 r. – w Pracowni Edytorskiej Towarzystwa Naukowego w Toruniu. W 1951 r. ożenił się z Ireną Janosz, koleżanką ze studiów, pochodzącą z Wilna, która do Torunia trafiła w wyniku akcji repatriacyjnej. Wspólnie wydawali później wiele źródeł. Od kwietnia 1953 r. został pracownikiem Instytutu Historii PAN. Trafił do Zakładu Geografii Historycznej kierowanego przez Stanisława Herbsta. Jego zadaniem badawczym było opracowanie własności ziemskiej i osadnictwa Prus Królewskich w Zakładzie Atlasu Historycznego. Mieszkał w tym czasie na ul. Mickiewicza 18/4. W dniu 19 lipca 1961 r. otrzymał awans na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Polskiej Akademii Nauk. W 1958 r. w ramach PAN przeszedł do Zakładu Historii Pomorza Instytutu Historii, na którego czele stał wówczas Gerard Labuda. Został kierownikiem toruńskiej Pracowni tego Zakładu. W 1986 r. zastąpił Gerarda Labudę na stanowisku kierownika Zakładu Historii Pomorza PAN i pozostawał nim do 1992 r.

Profesor Biskup prowadził również przez kilka lat zajęcia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. 1 kwietnia 1957 r. został zatrudniony na ½ etatu jako adiunkt w Instytucie Historii UMK. W dniu 18 lutego 1959 r. otrzymał od Polskiej Akademii Nauk pozwolenie na dodatkowe zatrudnienie na UMK jako docent. Na podstawie pisma z 28 lutego 1962 r. musiał zrezygnować z pracy na UMK, nie otrzymał bowiem zezwolenia z PAN na pracę na drugim etacie. Zaczął wówczas obo wiązywać zakaz dwuetatowości.

Wszystkie lata jego życia wypełnione były intensywną pracą. Wiele energii poświęcał publikacji źródeł. Wielokrotnie podkreślał, że edycje źródeł są jednym z najważniejszych zadań dla historyka. Pracował przy edycji *Akt Stanów Prus Królewskich*, początkowo wspólnie z prof. K. Górskim, potem z żoną Ireną Janosz-Biskupową, a w ostatnich latach z prof. Januszem Tandeckim i prof. Bogusławem Dybasem. To wielotomowe wydawnictwo źródłowe z 2. połowy XV i 1. połowy XVI w. uznawał za jedno ze swoich najważniejszych prac. Do rzędu monumentalnych wydawnictw źródłowych należy także zaliczyć trzyczęściowe *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*, opracowane wspólnie z żoną (Marburg 2002–2008). Uczestniczył też w przygotowaniu wielu syntez regionalnych, tematycznych czy obejmujących dzieje różnych miast. Współredagował pierwszy i drugi tom *Historii Pomorza*, w drugim tomie był też autorem znacznej jego części. Dbał również o to, by ukazywały się kolejne tomy tej syntezy. Poza tym opisał czasy dyplomacji jagiellońskiej w wielotomowej *Historii dyplomacji polskiej*. Uczestniczył też w przygotowaniu jednego z tomów *Historii Gdańska* (lata 1308–1454), a później także w pracach nad monografiami kilku innych miast.

Oprócz tych prac zespołowych realizował własne zadania badawcze. Najważniejszym – z perspektywy rozwoju kariery – była rozprawa habilitacyjna *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim 1454–1466*, wydana w 1967 r. Poza tym jest też autorem kolejnych monografii dotyczących stosunków polsko-krzyżackich: *Wojna pruska, czyli wojna Polski z Zakonem Krzyżackim z lat 1519–1521* (Olsztyn 1991), *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku: u źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich* (Olsztyn 1983/1984). Opracował także syntezę wojen polsko-krzyżackich *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim (1308–1521)* (Gdańsk 1993). Poza tym wspólnie z Gerardem Labudą został współautorem syntezy *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach* (Gdańsk 1986). Do tego dochodzi ponad 800 innych rozpraw, artykułów, edycji źródłowych, wspomnień.

Z pracą stricte naukową wiązała się olbrzymia i niezwykle wydajna praca organizacyjna. W latach 1965–1983 był sekretarzem generalnym Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Od 1983 do 2003 r. sprawował funkcję prezesa tego Towarzystwa. W latach 1973–1978 był prezesem

Polskiego Towarzystwa Historycznego. Zainicjował wówczas, w połowie lat siedemdziesiątych, Olimpiadę Historyczną, która jest corocznie organizowana do dnia dzisiejszego. Brał udział w redakcjach wielu czasopism historycznych, w tym również regionalnych. Najważniejsze były dla profesora Biskupa „Zapiski Historyczne”, których redaktorem był w latach 1958–2003. W 1963 r. założył „Ziemie Kujawską”, wydawaną w Inowrocławiu. Od 1958 r. zajął się redagowaniem „Rocznika Elbląskiego”, który prowadził do 1985 r.

Tak wielkie osiągnięcia z czasem zaczęły przynosić również wiele wyrazów uznania, odznaczeń, honorowych tytułów. W dniu 14 grudnia 1998 r. otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W dniu 25 października 2001 r. taki sam tytuł nadał mu Uniwersytet Gdański. 29 listopada 2000 r. odbyła się uroczystość odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Ponadto został uhonorowany tytułami honorowego obywatela miast: Inowrocławia (16 czerwca 1997 r.), Torunia (27 kwietnia 2000 r.), Elbląga (19 kwietnia 2007 r.). Otrzymał odznakę honorową za zasługi dla Województwa Warmińsko-Mazurskiego. W dniu 21 grudnia 1992 r. odznaczony został Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski przez prezydenta RP. Był członkiem wielu krajowych i zagranicznych organizacji naukowych.

Towarzystwo Miłośników Torunia za zasługi dla miasta postanowiło w roku 1995 uhonorować profesora Mariana Biskupa Złotym Astrolabium, wyróżnieniem honorowym Towarzystwa.

Sporo miejsca poświęcił profesor badaniom nad przeszłością Torunia i organizowaniu prac wydawniczych związanych z jego historią. Już u progu swojej kariery naukowej spotykał się z zagadnieniami dotyczącymi naszego miasta. Praca magisterska poświęcona była bowiem Janowi Cegenbergowi, jednemu z założycieli Związku Pruskiego. Podobną uwagę można sformułować w odniesieniu do Towarzystwa Jaszczurczego, którego późniejszym dziejom (1438–1454) poświęcił drugi ze swoich artykułów. Towarzystwo to miało wówczas swój ołtarz w kościele św. Jakuba w Toruniu.

Interesowali go ludzie związani z Toruniem w przeszłości. Biografistyka stanowiła jeden z najważniejszych nurtów badań w przypadku

jego zainteresowań Toruniem. Redagował takie prace zbiorowe, jak *Wybitni ludzie dawnego Torunia* (Warszawa-Poznań-Toruń 1982) czy *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945–1985)* (Warszawa 1989). Sam opracowywał biogramy takich osób, jak chociażby Artur Semrau. Jednak postacią, której poświęcił najwięcej lat swojej pracy, był Mikołaj Kopernik. Przygotował *Regesta Copernicana* (Wrocław 1973). Zostały one wydane również w języku angielskim (*Regesta Copernicana: a calendar of Copernicus' papers*, Wrocław 1973). Zawierały 520 rege-
stów związanych z życiem Kopernika. Oprócz bodźców zewnętrznych o charakterze oficjalnym, jakim były obchody 500-lecia urodzin Kopernika, nie bez znaczenia był fakt, że Kopernik pozostawał w sferze zainteresowań mistrza profesora Biskupa, Karola Górskiego.

Aktywność badawcza profesora związana była również z „Rocznikiem Toruńskim”. Pierwszy artykuł Mariana Biskupa w „Roczniku” ukazał się w 1973 r. W związku z obchodami 500. rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika wielkiemu astronomowi została poświęcona znaczna część tomu 8 „Rocznika Toruńskiego”. Jednym z autorów siłą rzeczy musiał być jeden z najwybitniejszych znawców Kopernika, Marian Biskup. W artykule *Mikołaj Kopernik a Toruń* dał przegląd związków Kopernika z Toruniem. Kolejny artykuł profesora Biskupa w „Roczniku Toruńskim” ukazał się w 1996 r. Nosił on tytuł *Koncepcje i realizacja syntezy historii Torunia*. Już w następnym tomie z roku 1997 ukazał się kolejny artykuł profesora pt. *Losy „Albumu Torunia i ziemi chełmińskiej” Jerzego Fryderyka Steinera z połowy XVIII stulecia* w związku z przygotowywaną edycją tego źródła niezwykle ważnego dla dziejów miasta. W artykule tym oprócz przedstawienia losów Albumu Steinera umieścił dwa listy związane z próbami odzyskania dla miasta tego cennego źródła w 1914 i 1919 r. W 1999 r. na prośbę ówczesnego redaktora Bogusława Dybasia Marian Biskup wszedł w skład redakcji „Rocznika Toruńskiego”. Wówczas też w tomie 26 ukazał się jego kolejny artykuł *Nowe województwo kujawsko-pomorskie – tradycje pięciu regionów*. Była to refleksja historyka, wysmienitego znawcy regionu, zajmującego się badawczo m. in. podziałami administracyjnymi i geografiami historyczną, nad nowo utworzonym w 1998 r. województwem kujawsko-pomorskim. Sam mógł w symboliczny spo-

sób być traktowany jako osoba, której życie związane było z różnymi częściami nowego województwa. Żył i działał w Toruniu, wywodził się jednak z kujawskiego Inowrocławia. W tomie 28 „Rocznika Toruńskiego” z roku 2001 ukazał się artykuł *Król Jan Olbracht i jego związki z Prusami Królewskimi i Toruniem*. Był to tom, który upamiętniał 500 rocznicę śmierci króla Jana Olbrachta w toruńskim ratuszu. Podstawę do tego artykułu dał referat profesora Mariana Biskupa, który został wygłoszony przez niego na sympozjum w związku z wystawą zorganizowaną w Ratuszu Staromiejskim, poświęconą 500 rocznicy śmierci króla Jana Olbrachta. W „Roczniku Toruńskim” z roku 2007 ukazało się ważne wydawnictwo źródłowe przygotowane przez profesora Biskupa pt. *Materiały do dziejów komturstwa toruńskiego z lat 1447–1448*. Było to uzupełnienie trzytomowego wydania wizytacji krzyżackich.

Łącznie w „Roczniku Toruńskim” profesor Marian Biskup opublikował 5 artykułów i jeden tekst źródłowy, co czyni go jednym z najaktywniejszych autorów w całej 46-letniej historii tego czasopisma.

Bez wątpienia w przypadku Torunia zwieńczeniem działań badawczych, a także organizacyjnych profesora Biskupa stała się *Historia Torunia*. Pierwotnie planowano wydanie trzech tomów, przy czym trzeci tom, poświęcony XIX i XX w., miał mieć dwie części. Trzeba zauważyć, że pierwsze „przymiarki” do „małej” historii Torunia czyniono już w 1975 r. Na UMK istniał wówczas Zespół do Badań nad Dziejami Torunia, którego kierownikiem był prof. dr hab. Jerzy Wojtowicz. Formalnie to on właśnie zwrócił się do prof. M. Biskupa z prośbą o objęcie stanowiska redaktora i kierownika Zespołu, który miał przygotować jednotomowy zarys dziejów Torunia. Do udziału w składzie tej grupy profesor Biskup namówił Antoniego Czacharowskiego, Marcelego Kosmana, Stefana Cackowskiego, Kazimierza Wajdę, Jana Szilinga i Ryszarda Kozłowskiego. Inicjatywa ta jednak wygasła i nie doczekała się realizacji. Wrócono do niej już po kilku latach. Pierwsze zebranie w sprawie ponowionej inicjatywy wydania syntezy Torunia, które zwołał Marian Biskup, odbyło się 31 marca 1978 r. Autorami mieli być Jadwiga Chudziakowa, Antoni Czacharowski, Stefan Cackowski, Kazimierz Wajda, Mieczysław Wojciechowski i Jan Sziling. Dwaj ostatni mieli również opracowywać powo-

jenne dzieje Torunia do roku 1980. Nie obyło się bez sporych problemów organizacyjnych. Ostatecznie patronat nad publikacją objęło Towarzystwo Naukowe w Toruniu, a głównym organizatorem i redaktorem pozostał Marian Biskup. Pewnego rodzaju wstępem do późniejszej wielotomowej syntezy Torunia stała się publikacja *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów*. Przygotowana ona została na 750 rocznicę nadania Toruniowi praw miejskich i ukazała się w 1983 r. Praca ta wyszła spod pióra siedmiu autorów, a redaktorem całości był Marian Biskup. Ukazała się w serii „Prace Popularnonaukowe” (nr 41) Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Pozwoliła zebrać pierwsze doświadczenia w pracach nad przygotowywaną syntezą. Reakcje na treści przekazywane w tej monografii były zresztą niekiedy krytyczne, zwłaszcza w przypadku rozdziału dotyczącego historii najnowszej. Inicjatywa ta jednak w sumie okazała się na tyle trafiona, że dyskutowano o potrzebie drugiego wydania tej książki, już w wersji poprawionej.

Zebrania o charakterze roboczym związane z pracami nad wielotomową *Historią Torunia* prof. Biskup organizował również w kolejnych latach. Zmiany w kraju, jak i osobiste losy poszczególnych autorów, utrudniły realizację tego projektu. Prace jednak postępowały, przynosząc wiele nowych informacji. Efektem tego była konieczność rozbudowy tomu drugiego i podzielenia go na trzy części.

Pierwsze efekty przyszły w 1992 r. Ukazała się część I tomu II dla lat 1454–1548. Jedyнным autorem tego tomu był profesor Marian Biskup. Dopiero później ukazał się tom średniowieczny. W 1994 r. wydano cz. II tomu II (1548–1660) autorstwa S. Cackowskiego, Z. Naworskiego, B. Dybasia, S. Salmonowicza, K. Maliszewskiego, a potem cz. III. Następnie zredagowano kolejny tom w dwóch częściach. W efekcie udało się to olbrzymie zamierzenie o podstawowym znaczeniu dla wiedzy historycznej o naszym mieście doprowadzić do 1945 r. Ostatni tom ukazał się w 2006 r. Nie byłoby tej syntezy, gdyby nie determinacja profesora Mariana Biskupa. Jego wkład w poznawanie dziejów Torunia, miasta w sposób wyjątkowo silny postrzeganego przez swoją przeszłość, która w dużym stopniu decyduje o jego wyjątkowej atrakcyjności, czyni profesora Biskupa jedną z najważniejszych postaci w historii miasta po 1945 r.